

Lezen in de vakken: hoe en wat dan?

**Jacqueline Evers-Vermeul
& Ted Sanders
8 november 2023**

Universiteit Utrecht

1

Zorgen rondom laaggeletterdheid in NL (Stichting Lezen en Schrijven, 2021)

Soort 'laaggeletterdheid'	16-65 jaar	65+
Taal én rekenen <i>abc + x</i>	1.050.000	443.000
Taal <i>abc</i>	270.000	150.000
Rekenen <i>+- x x</i>	450.000	143.000
Totaal	1.800.000	740.000

Universiteit Utrecht

2

Geletterdheid: een mensenrecht

- Impliciet genoemd, als onderdeel van recht op onderwijs (Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 1948, art. 26)
- Expliciet vermeld
  - bij de Rechten van het Kind (1989)
  - in UNESCO-rapport *Literacy as Freedom* (2003)
- Werkt ook indirect: als empowerment- en sleutelrecht (College voor de Rechten van de Mens, 2017)

"Naast dat het een recht op zich is, maakt geletterdheid het nastreven van de andere mensenrechten mogelijk. Het biedt een brede set voordelen en versterkt het vermogen van individuen, families en gemeenschappen om toegang te krijgen tot gezondheids-, educatieve, economische, politieke en culturele kansen."
(Read Educational Trust, *Literacy as human right*, 2022)

Universiteit Utrecht

3

Optimalisatie van het lees- en schrijfonderwijs: wat en hoe dan?

- VS: voorheen een *reading war*
  - jarenlang: technisch vs. begrijpend lezen
  - nu: van "emergent" naar "extended literacy"
  - nu: "the science of reading" => combinatie, incl. lezen in de vakken
  - roep om uitbreiding naar new / extending / digital literacies
- Nederland:
  - een veelheid aan voorstellen en initiatieven
  - vaak een óf-óf-benadering
    - "Ze moeten gewoon veel gaan lezen"
    - "Het gaat om kennis!"

Wij bepleiten een én-én-benadering

- vgl. ook benadering van Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Universiteit Utrecht

4

taal:
unie

ONDERWIJS raad

RAAD
VOOR
CULTUUR

Een opening is een leesonderwijs!

LEESI!

Effectief onderwijs is begrijpend lezen.

Acties voor beter leerbegrip en betere leerresultaten.

Iedereen taalkompetent!

Voor de 20- en 25-jarigen is de taalkompetentie een leerresultaat van de 6-12-klas.

Kamerbrief over Masterplan basisvaardigheden
Kamerstuk | 12-05-2022
Kennistafel Effectief Leesonderwijs

5

Vandaag...

- pakken we de notie "geletterdheid" verder uit
- om een overkoepelend perspectief te krijgen op ingrediënten van effectief leesonderwijs
- maken we een vertaalslag naar "lezen in de vakken"
  - wat betekent dit voor het type taken?
  - wat betekent dit voor de keuze van teksten?
  - met speciale aandacht voor mogelijkheden van tekststructuur

Universiteit Utrecht

6

Geletterdheid: definities

Definitie in woordenboeken

1. het kunnen lezen en schrijven
2. vaardigheid in en kennis over een specifiek onderwerp
Bv. financiële geletterdheid

Universiteit Utrecht

7

Geletterdheid: definities (2)

"Geletterdheid is de vaardigheid om gedrukte en geschreven informatie te gebruiken om

- te functioneren in de maatschappij,
- persoonlijke doelen te bereiken en
- de persoonlijke kennis en kunde te ontwikkelen"

(International Adult Literacy Survey, 1994)

Gebruiken:

- zelf teksten schrijven in allerlei vormen en media
- geschreven tekst verzamelen, lezen, begrijpen, analyseren, evalueren, verwerken in eigen creaties en toepassen

Universiteit Utrecht

8

Geletterdheid: benaderingen

1. Autonomo model: een technische benadering
Geletterdheid is een set neutrale, gedecontextualiseerde vaardigheden die je in elke situatie kunt toepassen
2. Ideologisch model
Geletterdheid is een set praktijken die verankerd zijn in specifieke contexten en die onlosmakelijk verbonden zijn met culturele en machtsstructuren in de samenleving

(Street, 1985)

"Reading the word and the world"
(Freire, 2001)

Universiteit Utrecht

9

Geletterdheid: benaderingen (2)

1. Cognitieve/psycholinguïstische benadering
  - technisch lezen (decoderen, fonologisch bewustzijn, etc.)
  - begrijpend lezen (woordenschat, inferenties, etc.)
2. Socioculturele benadering
  - a. *Geletterdheid als maatschappelijke activiteit*
=> wat doen mensen in hun alledaagse leven met teksten en waarom?
=> aandacht voor context-/ domeingebondenheid van lezen

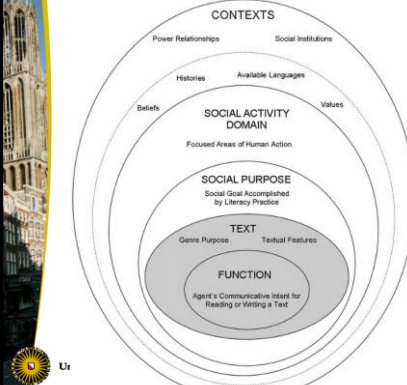
"literacy piramide"
(Shanahan & Shanahan, 2008)

(Perry, 2012; zie ook Davidson, 2010)

Universiteit Utrecht

10

Model van geletterdheidspraktijken

Purcell-Gates e.a. (2011)

Zie ook Perry (2012)

Universiteit Utrecht

11

Geletterdheid: benaderingen (3)

1. Cognitieve/psycholinguïstische benadering
2. Socioculturele benadering
  - a. *Geletterdheid als maatschappelijke activiteit*
=> wat doen mensen in hun alledaagse leven met teksten en waarom?
=> aandacht voor **context/domeingebondenheid** van lezen
  - b. *Multi-geletterdheid*, met aandacht voor
=> culturele en talige verschillen
=> multimedialiteit van communicatie
=> digitale geletterdheid
  - c. *Kritische geletterdheid*
=> functioneren van de democratie
=> kansengelijkheid

(Perry, 2012; zie ook Davidson, 2010)

Universiteit Utrecht

12

Conclusie over geletterdheid

- Geletterdheid is een veelomvattend begrip
- Vraagt om een gelaagde aanpak
- Dus: een én-én-benadering

Zie ook het VUG'je van Liza van den Bosch & Jacqueline Evers-Vermeul dat je vandaag krijgt

Universiteit Utrecht

13

Veel kansen voor lezen in de vakken

Geletterdheid in context aanleren past goed bij het idee om leerlingen te laten lezen en schrijven in de vakken => geïntegreerd onderwijs

naast specifiek investeren in deelvaardigheden voor lezen en/of schrijven (vgl. én-én-benadering)

Inhoudsgericht onderwijs   Taalgericht onderwijs

Vaklessen met daarin taalonderwijs   Taallessen rondom thema's   Taallessen gericht op taalvaardigheid

Universiteit Utrecht   **Taalgericht vakonderwijs** (Met, 1997)

14

Hoe dan?

- Gelegenheden maximaliseren voor transfer van algemene leesvaardigheden naar lezen in de context van de verschillende vakken (en daarmee ook naar buitenschoolse contexten)
- Dit vraagt om concretisering naar
  1. type taken
  2. keuze van teksten
  3. wijze van instructie (Moje & Lewis Ellison, 2016)
- Vandaag: focus op 1 en 2

Universiteit Utrecht

15

Hoe dan? Type taken

- Betekenisvolle taken
- = Functionele lees- en schrijfpdrachten
- = Lezen en schrijven met een doel

Veel mogelijkheden bij **onderzoekend leren**:

- vragen stellen
- hypothesen formuleren
- onderzoek ontwerpen
- data verzamelen en interpreteren
- conclusies trekken
- resultaten communiceren

- Bij al deze activiteiten kunnen lees- en schrijftaken zinvol ingezet worden

Universiteit Utrecht

16

Type taken => onderzoekend leren

Nauwe koppeling tussen

- taalfuncties: beschrijven, identificeren, classificeren, ordenen, uitleggen, voorspellen, interpreteren
- vakinhoudelijke doelen en vaardigheden: observeren, meten, afleiden, voorspellen, communiceren, relaties aantonen

Voordelen van onderzoekend leren

- Leerproces is minder afhankelijk van het oorspronkelijke taalniveau van de leerling
- Hands-on-taken bieden context voor authentieke communicatie over zaakvakinhoud en -vaardigheden
- De taken doen vaak recht aan de multimodaliteit van communicatie (tekst, gesprek, grafiek, gebaar...)

Universiteit Utrecht

17

Type taken => onderzoekend leren (2)

Ontwikkelde lessenseries

- FLINT van Hilde Kooiker-den Boer
- TOP van Suzanne Bogaerds-Hazenberg (zie leesonderwijs.com)

Voorbeelden van taken

- Tijdelijk maken o.b.v. informatie in een tekst (om te leren voor een toets)
- Flyer voor de school maken over afvalvermindering
- Debat over voor- en nadelen van benzine- vs. elektrische auto's
- Verslag schrijven over een eigen onderzoek

Universiteit Utrecht

18

Type taken => multimodaliteit

Laat leerlingen tekeningen maken als uitleg hoe iets werkt

1^e versie over hoe geur zich door een ruimte verspreidt
(Lee e.a. 2019)

Universiteit Utrecht

19

Type taken => multimodaliteit (2)

Laat leerlingen tekeningen maken als uitleg hoe iets werkt

Latere versie hoe geur zich in een gesloten ruimte verspreidt
(Lee e.a. 2019)

Universiteit Utrecht

20

Type taken => gesprekken

Noodzaak om precies te beschrijven en uit te leggen
=> vaktermen leren
=> kennisonwikkeling en opbouw van woordenschat gaan dan hand in hand

Woordenschat
Vaktaal: *toenemen* vs. *afnemen*
Alledaags: *omhoog gaan* vs. *omlaag gaan*
Specifieker: *uitbreiden* vs. *inkrimpen*

Multimodaliteit
Passende ondersteunende gebaren
Passende afbeeldingen

(Lee & Buxton, 2013)

Universiteit Utrecht

21

Type taken => gesprekken (2)

Noodzaak om precies te beschrijven en uit te leggen
=> van beschrijvingen gekoppeld aan "hier en nu"
=> naar meer abstracte, generieke beschrijvingen die ook te begrijpen zijn als iemand er niet bij is

Interacties

- 1-op-1
- 1 naar kleine groep
- kleine groep naar hele klas
- 1 naar hele klas

(Lee & Buxton, 2013)

Universiteit Utrecht

22

Type taken => gesprekken (3)

Doorvragen door de leerkracht

- als verwijswaarden (*dit, hier*) vaag zijn (= uitgaan van een context die voor het publiek niet duidelijk is)
- als leerlingen blijven hangen in alledaagse termen

[In een les over waterdamp die condenseert.]

- Leerling: *Het is mistig.*
- Leerkracht: *Wat is mistig?*
- Leerling: *Waterdamp*
- Leerkracht: *Ken je een vakterm voor 'mistig'?*
- Leerling: *Condens*
- Leerkracht: *Waterdamp condenseert in..?*

[Toewerkend naar de conclusie dat waterdamp condenseert in kleine waterdruppels op een koud oppervlak]

(Lee & Buxton, 2013)

Universiteit Utrecht

23

Type taken => tekststructuur als hulpmiddel

- Niet alleen focus op woordenschat
- Kansen voor **tekststructuur**:
= het '**skelet van de tekst**', oftewel:
  - de manier waarop ideeën zijn geordend binnen een tekst,
  - de relaties die er bestaan tussen deze ideeën en
  - het vocabulaire dat gebruikt wordt om deze structuur tot uitdrukking te brengen (Pyle e.a., 2017)

(Bogaerds e.a., 2022;
Kooiker-den Boer e.a., 2023;
Sanders & Spooren, 2021)

Universiteit Utrecht

24

Type taken => tekststructuur als hulpmiddel (2)

Vijf basisstructuren (Meyer, 1975)

- **Beschrijving**
- **Vergelijking**
- **Chronologie**
- **Oorzaak-gevolg**
- **Probleem-oplossing**

25

Type taken => tekststructuur als hulpmiddel (3)

Tekstniveau: de hele tekst volgt een specifieke structuur waarin (vrijwel) alle informatie past

Bijvoorbeeld *probleem* in alinea 1, *oplossingen* in alinea 2 en 3, *evaluatie van beste oplossing* in alinea 4.

Alineaniveau: de tekst is opgebouwd uit alinea's met elk een eigen structuur

Bijvoorbeeld een patiëntfolder over diabetes.

Zinniveau: tussen opeenvolgende zinnen bestaat een relatie (bijv. oorzaak-gevolg, chronologie)

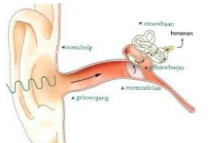
Bijvoorbeeld: *Het is warm omdat de zon schijnt.*

(Bogaerds e.a., 2022; Kooiker-den Boer e.a., 2023 Sanders & Spooen, 2021)

26

Type taken => tekststructuur als hulpmiddel (4)

- Helpt om coherentierelaties in teksten bloot te leggen
- Goed te koppelen aan opdrachten met visualiseringen
- Graphic organizers: tijdlijn, kringloop, venndiagram

Argus Clou, groep 7

Naut, groep 6 (zie Kooiker-den Boer e.a., 2023)

Universiteit Utrecht

27

Hoe dan? Type teksten

- Eerst met eenduidige structuur
- Later ook combinaties
- Ook teksten met minder signaalwoorden => zelf inferenties leren maken
- Opbouw in lengte
- Geclusterd rondom een thema waaraan leerlingen langere tijd kunnen werken (liever dan elke tekst een ander thema, vgl. Cervetti e.a., 2016)

Universiteit Utrecht

28

Conclusie

- Er zitten veel kanten aan "geletterdheid"
- Laten we ons onderwijs dus niet focussen op één aspect of één benadering
- Nodig: taken en teksten voor lezen-in-de-vakken
- Nodig: doordinking hoe we een doorlopende leerlijn aanbrengen, met aandacht voor alle aspecten
- We zijn hier op kleine schaal mee gestart, samen met Suzanne Bogaerds-Hazenberg en Hilde Kooiker-den Boer

Graag geven we hier vervolg aan, via ontwerpgericht onderzoek samen met jullie als leerkrachten

Universiteit Utrecht

29

Verder lezen?

- Bogaerds-Hazenberg, S.T.M. e.a. (2022). Onderwijs in tekststructuur. In T. Houtveen & R. van Steensel (Eds.), *De zeven pijlers van effectief onderwijs in begrijpend lezen* (pp. 59-83). Eburon. <https://www.lezen.nl/publicatie/kennisbundel-de-zeven-pijlers-van-onderwijs-in-begrijpend-lezen-gepubliceerd/>
- van den Bosch, L., & Evers-Vermeul, J. (2023). Effectieve instructie in begrijpend lezen vereist een veelzijdige aanpak. In *Voor u gelezen in 2023*. Kenniscentrum Begrijpend Lezen. <https://www.kenniscentrumbegrijpendlezen.nl/home/voor-u-gelezen>
- Evers-Vermeul, J. (2017). Toename in tekstbegrip en woordenschat: Een kwestie van kennis? In *Voor u gelezen 2017* (pp. 15-20). KBL. <https://www.kenniscentrumbegrijpendlezen.nl/home/voor-u-gelezen>
- Kooiker-den Boer, H., e.a. (2023). Teaching text structure in science education: What opportunities do textbooks offer? *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 12, 1-38. <https://doi.org/10.51751/djtal11325>
- Perry, K.H. (2012). What is literacy? – A critical overview of sociocultural perspectives. *Journal of Language and Literacy Education*, 8(1), 50-71.
- Sanders, T., & Spooen, W. (2021). Teksten, cognitie en communicatie. In WODM (Eds.), *Handboek Didactiek Nederlands*. <https://didactiek.nl/2021/10/teksten-cognitie-en-communicatie-deel-1-coherentie/>

Universiteit Utrecht

30